

İKTİDAR

Daron Acemođlu VE Simon Johnson

TEKNOLOJİ

— Bin Yıllık Mücadele —

—
İnceleme
Araştırma

—
Çeviren:
Cem Duran

DK
100
Cumhuriyetimiz
100 Yaşında

YAZARLARIN DOĐAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Ulusların Düşüşü
Dar Koridor

İKTİDAR VE TEKNOLOJİ

Bin Yıllık Mücadele

Orijinal adı: Power and Progress

© 2023 Daron Acemođlu ve Simon Johnson

Yazan: Daron Acemođlu, Simon Johnson

İngilizce aslından çeviren: Cem Duran

Yayına hazırlayanlar: Cihat Tokgöz, Hülya Balcı

Türkçe yayın hakları: © 2023 Dođan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Bu kitabın yayın hakları Brockman Inc.'ten alınmıştır.

1. baskı / Kasım 2023 / ISBN 978-625-6570-20-7

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Geray Gençer

Sayfa uygulama: Taylan Polat

Baskı: Optimum Basım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 Küçükçekmece 34295 İstanbul

Tel: (0212) 463 71 25

Sertifika no: 41707

Dođan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

İktidar ve Teknoloji

Bin Yıllık Mücadele

Daron Acemođlu
Simon Johnson

Çeviren: Cem Duran

Daron:

Aras, Arda ve Asu'ya. Daha güzel bir gelecek için.

Simon:

Lucie, Celia ve Mary'ye. Daima.

Günümüz fabrika sisteminin temelindeki insanlara değer biçme ile makinelerin potansiyelini bir araya getirmek bizi tam anlamıyla acımasız bir sanayi devrimine sürükler. Bu süreçten yara almadan çıkmak istiyorsak, havalı ideolojiler yerine hakikatlere bel bağlamaya istekli olmalıyız.

- Norbert Wiener, 1949

İçindekiler

Giriş: İlerleme nedir?	11
1. Teknolojiye hâkimiyet	18
2. Bir vizyon, iki kanal	45
3. İkna gücü	70
4. İstrap tarlaları	99
5. Orta halli bir devrim ateşi	136
6. İlerleme zayıyatı	167
7. Mücadeleli yol	202
8. Dijital hasar	238
9. Yapay mücadele	278
10. Çatlayan demokrasi	317
11. Teknoloji için yeni bir yön	357
Teşekkür	395
Bibliyografik makale	397
Kaynakça	459
Görsel bilgileri	503
Dizin	505

İlerleme nedir?

Neredeyse her gün yöneticilerin, gazetecilerin, siyasetçilerin, hatta akademisyen arkadaşlarımızın teknolojiadaki eşi benzeri görülmemiş ilerlemeler sayesinde sürekli daha güzel bir dünyaya doğru yol aldığımızı söylediklerini duyuyoruz: “Yeni cep telefonları, son model elektrikli arabalar, yeni kuşak sosyal medya platformları vs. vs. Hatta yakında belki de bilim öyle geliştirecek ki kansermiş, küresel ısınmamış, hatta yoksullukmuş, bunların hepsi tarihe karışacak.

Evet, tabii ki hâlâ eşitsizlik, hava kirliliği, radikalizm gibi bir sürü sorun var. Ama bunlar daha güzel bir dünyanın doğum sancıları.” Yine bu kişilere göre zaten teknolojinin karşı koyulamaz bir gücü var ve istese de teknolojik ilerlemeyi durduramayız, hatta bunu denemek bile yanlış. Onun yerine örneğin gelecekte değerlendirilecek becerilere yatırım yaparak kendimizi değiştirmemiz çok daha akıllıca olur. Eğer yine de devam eden sorunlar olursa, yine yetenekli girişimciler ve bilim insanları bunların üstesinden gelecektir. Daha gelişmiş robotlar, insan seviyesinde yapay zekâ veya artık ne tür icatlar gerekiyorsa...

İnsanlar Bill Gates, Elon Musk veya Steve Jobs’ın her vaat ettiği şeyin gerçeğe dönüşmeyeceğinin farkında. Fakat yine de onların teknolojiyi bütününe bulaşmış durumda: Herkes her yerde olabildiğince inovasyon yapmalı. Bunlardan işe yarayanlar tespit edilmeli. Eğer varsa, kusurlar zaman içinde bir şekilde giderilir.

Aslında biz bunu daha önce defalarca yaşadık. Mesela Jeremy Bentham’ın 1791’de önerdiği *panoptikon* hapishane tasarımını ele alalım. Bentham’a göre daire şeklindeki bir binanın merkezindeki kulede duran muhafızlar, doğru bir ışıklandırma ile, hücrelerdeki mahkûmlarda sürekli gözlemlenmiş izlenimi yaratabilirdi, üstelik kendileri gözlemlenmeden. Bu sistem mahkûmların iyi hal ve tavır sergilemelerini sağlamak için çözüme çok verimli (düşük maliyetli) bir yöntemdi.

Fikir başlarda İngiltere’de hükümet içinde bir kısım destek de buldu. Ancak yeterli mali kaynak yaratılamayınca inşa edilemedi ve proje rafa kaldırıldı. Yine de panoptikon, modern fikir dünyasına bir imge olarak kendine yer edindi. Fransız filozof Michel Foucault’nun gözünde panoptikon, sanayi toplumlarının kalbinde yer alan baskıcı gözetim mekanizmalarının bir simgesidir. George Orwell’ın 1984 romanında, her an her yerde mevcut olan bir toplum kontrol aracı olarak işlev görür. Marvel filmi *Galaksinin Koruyucuları*’nda ise panoptikon, kahramanlarımızın dâhiyane kaçış planlarını uygulamalarına imkân veren kusurlu bir hapisane tasarımı olarak karşımıza çıkar.

Aslında panoptikon hapisaneye uyarlanmadan önce fabrika için tasarlanmıştı. Fikir, Jeremy’nin kardeşi Samuel Bentham’dan çıkmıştı. Rusya’nın St. Petersburg şehrinde Çar’ın donanmasında uzman gemi inşaatı mühendisi olarak görev yapan Samuel’in niyeti, olabildiğince çok sayıda işçiyi olabildiğince az sayıda amirle denetleyebilmektir. Aslında ağabeyi Jeremy’nin yaptığı şey, bu fikri farklı türden organizasyonlara da uyarlanabilecek şekilde genişletmek oldu. Bir arkadaşına bunu şöyle açıklamıştı:

Aslında gayet sade ve aşikâr olan bu tertibin okullarda, imalathanelerde, hapisanelerde, hatta hastanelerde verimi ne denli artılabileceğini fark edince sen de çok şaşıracaksın...

Panoptikonun cazibesini anlamak zor değil, tabii eğer kontrol sizdeyse. Jeremy’nin çağdaşları da bunu fark etmişti. Daha iyi gözetim daha itaatkâr davranışı beraberinde getirecekti. Bunun toplumun genel çıkarına olacağını hayal etmek zor değildi. Jeremy Bentham bir hayırseverdi. Toplumun verimini artırıp insanları daha mutlu kılacak fikirler ona şevk veriyordu (toplumu daha mutlu kılacak fikirler derken, onun algıladığı şekliyle diye ekleyelim). Bentham günümüzde, “faydacılık” (utilitarizm) felsefesinin kurucusu olarak bilinir. Bu felsefe toplumdaki insanların toplam mutluluk düzeyini maksimuma çıkarmayı amaçlar. Örneğin bir kişinin ezilmesi diğerlerinin mutluluğuna büyük katkı sağlıyorsa bunu dikkate almaya değer.

Ne var ki panoptikonun amacı sadece verimlilik artışı veya kamu yararı değildi. Fabrikalarda gözetim artınca işçiler daha sıkı çalışacaktı, hem de onları daha sıkı çalışmaya motive etmek için ücretlerini artırmaya gerek olmaksızın.

Fabrika sistemi 18. yüzyılın ikinci yarısında Britanya'nın her köşesine hızla yayıldı. İşverenler panoptikonlar inşa etme seferberliğine girişmeseler bile, pek çoğu işleri Bentham'ın yaklaşımı doğrultusunda organize etti. Tekstil üreticileri eskiden usta dokumacıların yaptığı işlerin kilit kısımlarını makinelere devretti ve kalan işleri küçük parçalara böldü. Fabrika sahipleri aralarında kadın ve çocukların da olduğu vasıfsız işçileri işe aldılar. Bunlar bir kolu indirip kaldırmak gibi basit ve tekrara dayalı ama bazen 14 saate varan işleri yapıyorlardı. Aralarında üretimi yavaşlatanlar olmasın diye, işçileri yakın gözetim altında tutuyorlardı. Ücretler çok düşüktü.

İşçiler çalışma koşullarından ve yıpratıcı iş yükünden şikâyet etmeye başladı. İşin en berbat kısmıysa fabrikada uymaları gereken kurallardı. 1834'te bir dokumacı bundan şu sözlerle yakınmıştı:

Kimse mekanik dokuma tezgâhında çalışmak istemez. Sevmezler. O kadar çok takır tukur ses ve gürültü olur ki delirmek işten değildir. Uyulması gereken disiplin kurallarına girmiyorum bile. El tezgâhı dokumacısı bu kurallara asla rıza göstermez.

Yeni makineler, işçileri birer dişliye dönüştürmüştü. 1835 Nisan'ında bir başka dokumacı, bir meclis komitesine verdiği ifadede bunu şöyle dile getirmişti:

Eğer insan emeğinin yerini alsın diye yeni makineler icat edeceklerse, makineleri çalıştırmak için de demir çocuklar bulsunlar o zaman.

Oysa Jeremy Bentham'a göre, teknolojik gelişmelerin okul, fabrika, hapishane ve hastanelerin daha iyi işlemlerini sağladığı şüphe götürmezdi. Bu da herkesin yararınaydı. Ağdalı dili, resmi kıyafeti ve tuhaf şapkasıyla Bentham, günümüzün Silikon Vadisi'nde sıra dışı bir karakter olurdu. Ama dünya görüşü hiç sırtmazdı. Bu görüşe göre, yeni teknolojiler insanların yeteneklerini artırır. Bu teknolojilerin tüm ekonomiye uygulanması üretkenliği ve verimliliği artırır. Toplum bu kazanımların paylaşımının bir yolunu er veya geç bulur. Sonuçta bu süreçten herkes kazançlı çıkar.

Modern ekonominin babası sayılan 18. yüzyıl düşünürü Adam Smith de günümüzdeki bir risk sermayesi fonunun yönetim kurullarında yer alabilir veya ekonomi dergisi *Forbes*'ta yazarlık yapabilir-

di. Onun görüşüne göre de daha iyi makineler neredeyse otomatikman daha yüksek ücretlere yol açardı:

Daha iyi makineler, daha büyük ustalık, daha doğru iş bölümü ve iş dağıtımını sonucunda, ki bunlar gelişimin doğal etkileridir, herhangi bir işi yerine getirmek için çok daha az miktarda emek yeterli hale gelir. Ve toplumun gelişen yaşam koşulları neticesinde, emeğin gerçek fiyatının hatırı sayılır biçimde yükselmesi beklenir.

Her halükârda, direnmek boşunadır. Bentham ve Smith'in çağdaşı olan Edmund Burke, "ticaretin yasaları doğanın yasalarıdır, dolayısıyla da Tanrı'nın yasalarıdır" demiştir.

Tanrı'nın yasalarına nasıl karşı çıkabilirsiniz ki? Teknolojinin durdurulamaz yürüyüşüne nasıl direnebilirsiniz? Dahası, bu gelişmelere niye direnesiniz ki?

Tüm bu iyimser görüşlere rağmen, insanlık tarihinin son bin yılı, refah paylaşımı getirmenin yanından bile geçememiş sayısız icatlarla doludur:

- Ortaçağ ve erken Modern Çağ tarımındaki nice teknolojik gelişme, örneğin daha iyi sabanlar, daha gelişmiş değirmenler, nöbetleşe ekimin daha etkili uygulanması ve atların daha çok kullanılması, nüfusun yüzde 90'ını oluşturan yoksul köylüye neredeyse hiçbir fayda sağlamadı.
- Avrupa gemi tasarımında Geç Ortaçağ'dan itibaren yaşanan gelişmeler, okyanus ötesi ticareti mümkün kıldı ve bazı Avrupalılar için muazzam servetler yarattı. Ama aynı tip gemiler köleleştirilmiş milyonlarca insanı Afrika'dan Yeni Dünya'ya taşıdı, kuşaklar boyu süren baskı sistemlerinin inşasını mümkün kıldı ve bugün bile devam eden korkunç bir miras bıraktı.
- İngiliz Sanayi Devrimi'nin erken dönemindeki tekstil fabrikaları küçük bir azınlık için büyük servet yarattıysa da işçilerin gelirlerinde neredeyse yüzyıl boyunca bir yükselme olmadı. Üstelik, tekstil işçilerinin de acı biçimde fark ettiği gibi, hem fabrikalarda çalışma hem de kalabalık şehirlerde yaşam koşullarının daha da kötüleşmesine ve iş saatlerinin uzamasına yol açtı.
- Pamuk çırçır makinesi devrim niteliğinde bir icattı. Pamuk ziraatını ciddi biçimde artırdı. ABD'yi dünyanın en büyük

pamuk ihracatçısı yaptı. Fakat aynı icat, pamuk ekiminin bütün Güney Amerika'ya yayılmasıyla köleliğin acımasızlığını daha da şiddetlendirdi.

- 19. yüzyılın sonunda, Alman kimyager Fritz Haber, yapay gübre geliştirerek tarımdaki verimi artırdı. Ancak daha sonra Fritz Haber ve diğer bilim insanları, aynı fikirleri kullanarak kimyasal silahlar ürettiler ve Birinci Dünya Savaşı'nın harp meydanlarında yüz binlerce insanın ölmesine veya sakat kalmasına sebep oldular.
- Kitabın ikinci bölümünde değindiğimiz, bilgisayar teknolojisinde son yarım asırda yaşanan müthiş gelişmeler, küçük bir grup girişimciyi ve bazı büyük yatırımcıları zengin etti. Ama öte yandan üniversite eğitimi almamış nicelerini geride bıraktı. Hatta pek çok insan bu dönemde reel gelirlerinin düştüğüne şahit oldu.

Bu noktada bazı okurlar şöyle itiraz edebilir: Sonuçta sanayileşmenin hepimize müthiş yararı dokunmadı mı? Sadaka kadar bir maaş için onca ter döken, çoğu da aç biilaç ölen eski kuşaklara oranla daha çok refah içinde yaşamıyor muyuz? Tüm bunlar mal ve hizmet üretimindeki gelişmeler sayesinde olmadı mı?

Evet, atalarımızdan çok daha iyi koşullarda yaşıyoruz. Batı toplumlarında yoksullar bile üç asır öncesine göre çok daha yüksek yaşam standartlarına sahip. Üstelik daha sağlıklı ve daha uzun yaşıyoruz. Birkaç asır önce yaşamışların hayal bile edemeyeceği konforlara sahibiz. Ve elbette bütün bunların temelinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler yatıyor. Gelecekteki ortak kazanımların temelinde de yine bu gelişmeler yatıyor olacak.

Geniş tabana yayılan refah, teknolojik gelişimin kendiliğinden ve kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmadı. Refah paylaşımı oluştu çünkü (ve ancak o zaman) hem teknolojik gelişmelerin yönü hem de toplumun ortaya çıkan kazanımları paylaşma biçimi, öncelikli olarak dar bir elit kesime hizmet eden düzenlemelerden uzak tutulabildi. Biz geçmişteki ilerlemelerin meyvelerini hâlâ yiyorsak bunu bizden öncekilerin ilerlemenin daha çok kişiye hizmet etmesini sağlamalarına borçluyuz. 18. yüzyılın yazar ve radikal düşünürü John Thelwall'ın da aşağıdaki sözlerle dile getirdiği üzere, işçiler fabrikalarda ve şehirlerde bir araya geldiklerinde, ekonomik büyümenin getirilerinin daha eşit paylaşılması için talepte bulunmaları ve ortak menfaatler uğruna mücadele etmeleri kolaylaşmıştır:

İşin gerçeği şu ki, sermayenin birkaç kişinin avcunda toplanması ve tekelleşme, öldürmeyip süründüren tüm illetler gibi, kendi kötülükleri içinde kendi şifalarının da tohumlarını barındırır. Tabiatı itibarıyla sosyal ve konuşkan bir varlık olan insanoğlu, bir yandan sahip olduğu bilgi kısıntılarını sergilemekten kıvanç duyarken, bir yandan da fırsatını bulduğunda bu bilgileri artırma hevesindedir. Dolayısıyla, insanları bir araya gelmeye iten şey her ne olursa olsun, bazen belalara yol açması mümkün olsa da aynı zamanda bilginin yayılmasına vesiledir ve en nihayetinde insanoğlunu özgürlüğe sevk eder. Bu yüzden, her büyük atölye ve imalathane aslında bir nevi siyasi cemiyettir. Bu cemiyeti hiçbir meclis kararı susturamaz; hiçbir hâkim feshedemez.

19. yüzyıl İngiltere’inde siyasi seçim sisteminin değişmesi, işçi haklarını koruyan yasaların yürürlüğe girmesi ve işçi sendikalarının ortaya çıkmasıyla birlikte, ücretlerin belirlenme ve üretimin organize edilme şekilleri de değişti. Bunlara bir de ABD’den gelen yeni inovasyon dalgası eklenince, teknolojiye de yeni bir yön verdi. Teknolojinin odağında artık sırf işçilerin yaptığı işleri makinelere devretmek veya işçileri daha iyi gözetleyebilmek değil, işçilerin verimliliğini artırmak vardı. Sonraki yüzyıl boyunca bu teknoloji önce Batı Avrupa’ya, ardından tüm dünyaya yayıldı.

Bugün dünyadaki pek çok insan, atalarından daha iyi koşullarda yaşıyor, çünkü erken sanayi toplumlarındaki vatandaşlar ve işçiler örgütlendiler, elitlerin teknolojiyi ve çalışma koşullarını tek başlarına belirlemesine karşı çıktılar ve teknolojik kazanımların daha eşit paylaşılmasında direttiler.

Bugün bizim de aynı şeyi yapmamız gerekiyor.

İyi tarafından bakacak olursak, elimizin altında olağanüstü imkânlar var: Manyetik rezonanslı görüntüleme (MRI), mRNA aşıları, endüstriyel robotlar, internet, muazzam bir işlem gücü ve önceden ölçemediğimiz şeylere dair devasa boyutlarda veri. Bu inovasyonları kullanarak gerçek sorunların üstesinden gelebiliriz. Fakat bunu yapabilmek için bu olağanüstü imkânları insanlara yardım etmeye odaklamamız gerekiyor. Ama şu anda gittiğimiz doğrultu çok daha farklı.

Tarihin bize anlatmaya çalıştığı derslere rağmen, günümüzdeki hâkim görüş, İngiltere’de 250 yıl önce geçerli olan görüşe çok benziyor. Hatta teknoloji konusunda, Jeremy Bentham, Edmund Burke

ve hatta Adam Smith'in zamanına göre bile çok daha körü körüne iyimserliğin ve elitizmin hâkim olduğu bir çağda yaşıyoruz. Birinci bölümde belgeleyeceğimiz üzere büyük kararların verildiği koltuklarda oturanlar, bir kez daha, ilerleme adına doğurulan acılara kulaklarını tıkamış durumdalar.

Bu kitabı, ilerlemenin asla kendiliğinden olmadığını göstermek için yazdık. Günümüzdeki ilerlemeler yine küçük bir grup girişimciyi ve yatırımcıyı zenginleştiriyor. Çoğu insansa gücünü yitiriyor ve ilerlemelerin sağladığı faydalardan sadece cüzi bir pay alabiliyor.

Yeni ve daha kapsayıcı bir teknoloji vizyonunun ortaya çıkabilmesi, ancak ve ancak sosyal gücün temellerinin değişmesiyle mümkün olabilir. Böyle bir değişimin gerçekleşmesi ise, tıpkı 19. yüzyılda olduğu gibi, kanıksanmış bakış açısını sorgulamaya cesaret eden karşı fikirlerin ve örgütlerin artışıyla mümkündür. Günümüzde bu yerleşik görüşe kafa tutarak teknolojinin dizginlerini dar bir elit kesimin elinden almak, 19. yüzyıl İngiltere'si veya Amerika'sına göre daha zor olabilir. Ama bu, en az o zamanki kadar hayati öneme sahip bir meseledir.

Tarih boyunca teknoloji ve ilerleme el ele yürüyen iki kavram olarak değerlendirildi. Teknoloji çoğu zaman gücü elinde bulunduranlar tarafından yönlendirildi, ancak her zaman toplumun yararı gözetilmedi. Bugün teknoloji küçük bir grubun kontrolündeyken, iktidar ile teknoloji ilişkisini yeniden düşünmek elzem.

Daron Acemođlu ve Simon Johnson bu ilişkiyi tarihsel süreçte ele alıp teknolojiye gözetim değil, demokratikleşme aracı olarak yeniden yön verilmesi gerektiğini savunuyorlar. Ekonomi ve tarihten ustalikle süzdükleri bilgiler ışığında yeni bir vizyon öne sürüyorlar.

Daron Acemođlu, MIT’de en yüksek fahri unvan olan Enstitü Profesörlüğü sahibidir. Refahın ve yoksulluğun tarihsel kökenleri, yeni teknolojilerin ekonomik büyüme, istihdam ve eşitsizlik üzerindeki etkileri konularını yirmi beş yıldır araştırıyor. *Ulusların Düşüşü*, *Dar Koridor* (James Robinson’la birlikte) adlı kitapları Dođan Kitap tarafından yayımlanmıştır.

Simon Johnson, MIT Sloan School’da Ronald A. Kurtz Girişimcilik profesörüdür. IMF’de başekonomistlik yapmış olan Johnson, otuz yıldır dünya ekonomik krizleri ve iyileşmeleri üzerine çalışıyor. *Jump-Starting America* (Jonathan Gruber’le), *White House Burning* ve *13 Bankers* (James Kwak’la) kitaplarının yazarıdır.

